

Uscaldunak garen ezquero...

BERAKO 1822KO ESKUIZKRIBU BAT ORAIN ARGITARA

Berako Udaleko artxihoan gorderik dagoen 1822ko dokumentu batek agerian uzten du aginduzko agiri ofizialek ezkututzen zuten errealitatea: euskaraz aritzea ezinbertzekoa zen herri mailako erakundeetan, "elkar hobeki aditzeko". Lerroz lerro, gerra jasan berri zuten herritarren problematika sozial eta linguistikoak aletu daitezke, euskara eder batean.

 MIKEL TABERNA IRAZOKI

Ustekabe kokkor bat ekarri zigun 1981eko udak. Berako sanesteban iragartzeko Udalak urtero argitaratzen duen programaren barrenean, *Berako Oihua* ere erraten zaion gehigarrian, herritar letrazaleek huntaz eta hartaz idatziriko testuekin batera, euskarazko izkribu zahar bat heldu zen, inolako oharririk gabe, ez nork txertatu zuen, ez nondik hartua zen, ez zergatik sartzen zen han: "*Uscaldunac garen ezquero, sala unetan arquitcen garen guciyec, uscaraz esplicatcia iduritu zaigu, errespetuz beteric, gaur emen tratatcera duayen asuntuba, elcar obequi adituric, acertatceco. Aiñ andiya eta importantia da, gure ustian, escu artian dugun asuntuba, non unen acertatciac edo utseguitiac ecarri biartio Veraco erriyari probechu larryiac edo calte lastimagarriyac*".

Testu zaharra zen, bai, 1822koa – data bertan heldu zen –, baina hain urtetsua eta jatorrizkoaren argazkia izanagatik aisa irakur zitekeen. Euskara ederrean eta, gainera, ez zen testu erlijioso, herriko barbera (sendagilea) hautatzeko kontuan hartu beharreko irizpideak proposatzen baitzituzten sei sinatzaileek: "*Tratatcen da Barberaren nombramentubaz. Tratatcen da, osasuna edo eriyotcia emaiten duben oficioy delicaduba artaz...*".

Hogei urte geroago etorri zen Imanol Trebiñoren *Administrazio zibileko testu historikoak* lana, historian zehar euskaraz idatziriko gisa horretako testuen bilduma joria, ikertzailearen bilaketa eta bilketa oparoaren emaitza. Berako udal artxihoan aurkituriko batzuk ere bazeuden tartean, baina ez hemen aipagai duguna.

Ezin jakin zehatz-mehatz zer urtetan ibili ote zen EHUko liburuzaina Berako Udaleko agiri bilduma miatzen. Dudarik gabe, orain hizpidera ekarri dugun hau ez zen gainerakoekin batera izanen, hark begi eman izatera bildu izanen baitzuen. Non ote zegoen edo nork ote zuen? Gaur egun Berako artxihoan dago, geronek egiaztatu ahal izan dugunez.

Harritzekoa bada ere, sanesteban haietatik honat ez dugu inon sumatu orain dela ia berrogei urte herriko etxe guzietara sartu zen eskuizkribu honen oihartzunik. Armiarma webguneko *Klasiakoen Gordailuan* ez da ageri, eta bertzetan ere ez dugu honen arrastorik ikusi. Eta argitara agertzea erabaki dugu.

HERRITAR GUZTIEI ZUZENDUA, ETXEJABE ZEIN MAIZTER

Sei gizonen sinatzen dute testua. Haietako hiru, elizaren zerbitzariak ziren, herriko erretorea, Juan Esteban Irazoqui, eta herriko bi apez, Martin Josef Hualde eta Juan Esteban Garmendia

–idazkerari erreparatuta, azken hau dugu idazlea–; gainerako hiruretako bat, militarra, gradu altu samarraren jabe zena, Gregorio Echeagaray, eta bertze biak, Garmenditxipia jauregiko nagusia, Francisco Estevan Echenique, eta haren seme Santos Echenique.

Seiek euren izenak elkartu eta herri osoari adierazpen bateratua zuzendu zioten. "*Alcate, Erregidore, Vecino, eta habitante Veracuac*". Erran nahi baita, alkatea, zinegotziak eta gainerako herritarrek: etxaldekoak, etxearen jabe zirenak (vecino), eta etxe propiorik gabeak, maizterrak (*habitante*).

Testu zibila izanagatik, estilo erreto-rikoari erreparaturik, idazkiari prediku usaina dario, pulpitutik irakurtzeko prestatu balitz bezala, baina lehenbiko erroetan jartzen duena irakurririta garbi dago bertzelako eztabaidagune baterako zela: sala hura Herriko Etxeko aretoa izan behar zuen. Hain justu bertan bildu ziren Batzarre Orokorren bilkura egiteko, artxiboko bertze agiri batean egiaztatu dugunez.

BERA

Edward Hawke Locker marrazkilari ingelesak 1813an eginiko grabatua. Eskuizkribua idatzi zenean, oraindik ere jasaten ari ziren Frantseseak (1808-1814) eskualdean eragindako kalteak.

Cresoldore,
Gure Haunac:
...nasc oaren erquero, sala unetan arguitcen garen gure,
...plicatcia idieru zaiou; exiupetor beteric, gaua emen trata
...yen asuntuba, elcar obequi adituric, acertateco. Añ andiy
...xortantia da, oure urtian, escu artian duoun asuntuba, n
...acertatecic edo utreouitias ecaxi biartio Veraco exiyari
...laxiyac edo calte lastimacaxiyac. Fratatcen da Barber
...mentubar. Fratatcen da, orasuna edo exiyotcia emaiter
...ficiyo delicaduba artaz. Bada aruntu andiyaooric? Da
...at au, bertce ouciyec bezala utreduñez icarten dena; bir
...enciya andi bat, unen eta bertcien artian. Unetan ut
...anitz aldiz mortalac; bertcietan eztiñe ala benere, icu
...ren bezala Zugatcetan, Aroñetan, eta bertce ouciyetan
...bat, exiyen bizcax eta costura icarten dena. Da oficiy
...biyar, auzten espada. bertce urtia
...ouciyec, comur

Barber euskalduna

Izkribuak ez dakar sendagile lanpostua betetzeko hautagaien hizkuntz eskakizunen gaineko aipamenik, baina udal artxiboan bildurik dauden agirietan –horiek denak gaztelaniaz– ikusi dugu oposizioa egin zela Iruñean, bi hautagaien artean bat hartzeko, eta Pedro José Goizueta Alcasena hautatu zutela, sortzez lesakarra eta Igantziko sendagi-

lea zena (eta ezkondua!); bertze hauta- gaia Manuel López zen, ez dakigu nongoa.

Epailen iritziz, bietako edozeinek ongi beteko zuen sendagile lana, baina Berako Udalaren borondatea kontuan hartuz (“...*con arreglo á los deseos de Ayuntamiento para el mayor acierto en la eleccion, y mas escrupuloso informe...*”), lesakarra hobetsi zuten. Ez dute zehatza-

go argitzen hautespen horren arrazoia, baina litekeena da, hain zuzen ere, haren euskalduntasuna kontuan hartu izana, zeren geroagoko bertze agiri batean, Berako Udalak 1831n bertze mediku bat hautatu behar izan zuen garaian, espre- suki aipatzen baita hautagaiek euskaldu- nak izan behar dutela: “...*los pretendientes deven poseher el idioma bascongado...*”.

Nekazari nafarrak
XIX. mendeko
lehen erdialdeko
grabatuan.

Uscaldunac garen ezquero

BARBER ONA, EZKONGABEA IZAN EDO EZ

Sinatzaileek pentsatu zuten lehen baino lehen zerbait egin behar zutela, ikusirik Berako herriak problema larria zuela: herriko medikua, Juan Manuel Moleda Lostra zugarramurdiarra, hil egin zen ustekabea, gazterik. Haren hutsa beteko zuena agudo hautatu behar zen. Sendagilearen heriotza 1821eko abenduaren 26an izan zen, eta idazkia urtarrilaren 12koa da.

Iduri duenez, mediku jaunak, lehendik alargun izaki, bazuen bere kargu alaba gazte bat bederen. Nonbait, herrian zenbaitek uste zuten zirkunstantzia hori kontuan hartu behar zela barber berria hautatzeko eta ezkongabea zen medikua ekarri beharko zela, umezurtzaren bizilagun –bizitzarako bidaide– ere izan zedin.

Testuaren sinatzaileek aitortzen dute haiek ere bat egiten dutela alaba urrikalgarriari laguntzeko borondatearekin, baina arrunt arriskutsua iruditzen zaiela lagundu nahi izate hori sendagilea hautatzeko prozedurarekin nahastea. Haien ustez, hori ez bertzelako arrazoiak hartu behar ziren kontuan. Nolabait ere, bermatu behar zen herritarren osasunaz arduratuko zenak izan behar zuela, batez ere, mediku ona: “...barber yaquintu bat, practica eta experimentatuba, eta al-bada hospitaletan obserbacione anitz icusi eta icasi tubena”.

“NECAZALE MISERABLE BATEC EZTU MEDIYORIC”

Horretaz aparte, sinatzaileek herriko diru kutxaren egoeraren berri ere ematen digute: “Eguiya da: erriya pobre arqitcen da: demborac, gure desgracyaz, tristiciac dire. Envidiya andi bat diogu guc Erribera aldeco Vera bezalaco erri batzubei, ceñetan errenta onac baldin badira, eztire gutiyago Barber onac eta famatubac: nola diren Caresan, Tafallan, Peraltan, eta gui-

sa unetaco bertce erri anitcetan. Ecin compara gitezque erriya equin ontasunetan.”

Bera oraindik ere jasaten ari zen Frantsesteak (1808-1814) eskualdean eragin zuen deskalabru ekonomikoa, kanpoko nahiz herriko historialariak euren azterlanetan behin baino gehiagotan aipatu dutena.

Hala, pobreen defentsan agertzen dira. Sendagile ona hautatu behar da, herritar guzientzat ariko dena. Aberatsak ez duke halako kezkarik, deza-keenak badezake; ez duenak, ordea: “Ceren ongui dagona ichian, biartcen bada estutasun batian Barber on batez, ecarrico du campotic bere gostura bederen; biño necazale miserable batec eztu mediyoric izanen”.

EUSKARAZ, ELKAR HOBEBI ADITZEKO

Testuak eskaintzen dizkigun jakin-garri mamitsuak alde batera utzirik, sinatzaileek adierazpen latza egiten digute izkribuaren hasieran berean, ederra bezain krudela.

Testuaren sarreran, hain zuzen ere, justifikatu egiten dute zergatik erabaki duten azalpenak euskaraz ematea: “Uscaldunac garen ezquero...”. Alegia, euskaraz aritzea erabaki zuten, elkar hobeki konprenitzeko, euskarak ematen baitzien euren artean gaizki-uler-turik ez izateko ziurtasuna. Euskaraz esplikatzea behartuak sentitzen ziren, baina “errespetuz beteric”, baze-kitelako ez zela norma –bertzelakoa zela agindua–, eta, nonbait, ez zutelako nahi inork haiei kargu hartzea.

Gero erranen dizu gaur egungo jende bere ustezko jakintsu zenbaitek hemen geronek utzi dugula mendez mende euskara zoko batean usteltzen, euskara gero eta gutiago erabili dela geure borondatez, guk geronek hala nahita, “zeren herriak ez baitu hainbeste estimatzen euskara”, Gandiagak zioen bezala. ●

IZKTRIBUA OSORIK ETA HIZKUNTZ AZTERKETA ERE BIDEAN

Herritarrei zuzendurik eta herritar guzietatik ulertzeko asmoz eginiko euskarazko testua izanik, izkribuan bertako hizkera erabiltzen saiatu izanen ziren, nahitaez. Sinatzaileek izanen zuten horretarako gaitasunik aski, seiak Beran jaiok baitziren, elizako datuen artxiboan ikusi dugunez.

Hori kontuan hartuz, interesgarria litzateke hizkuntzaren aldetik aztertzea eta alde-eraztea lehendik bilduak diren garai bertsuko idazki zibilekin nahiz erlijiosoekin –Berakoak zein ingurukoak, mugaren bi aldeetakoak–, bai baitira halako bat baino gehiago.

Horretarako, izkribua osorik laster argitaratuko da aldizkari espezializatuan, eta Ekaitz Santazilia hizkuntzalari adituaren iruzkina ere agertuko da bertan, halako eginkizuna ez baitago gure esku, zeren hori baillitza-teke, izkribu zaharraren egileei ikasi diegun erranera ederra baliatuz, “...sagar omuac escatcia bezala elorriari...”.